

УКРАЇНА І НІМЕЧЧИНА:
етнокультурні, лінгводидактичні
та мистецько -духовні обміни,
взаємозв'язки та взаємовпливи

Збірник наукових праць

Випуск 3

2012

2. Лыков А.Г. Окказионализм и языковая норма / А.Г. Лыков // Грамматика и норма. - М., 1977. - С. 62-83.

3. Elsen H. Neologismen. Formen und Funktionen neuer Wörter in verschiedenen Varietäten des Deutschen / H. Elsen. -- Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2004. - 199 S.

4. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache (unter Mitarbeit v. M. Schröder) / W. Fleischer, I. Barz. - Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1995. - XVII, 382 S.

5. Jelinek E. Die Kinder der Toten / E. Jelinek. - Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2004. - 665 S.

6. Matussek M. Wortneubildung im Text / M. Matussek. - Hamburg: Helmut Buske Verlag, 1994. -- 153 S.

7. Peschel C. Zum Zusammenhang von Wortneubildung und Textkonstitution / C. Peschel. - Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2002. - 315 S.

Щербак С. В.,

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри української та світової літератури,*

Каневська О. Б.,

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри російської філології та зарубіжної літератури
Криворізького педагогічного інституту ДІНЗ «КНУ»*

ЕВОЛЮЦІЯ ОБРАЗУ ЛИСА В ТВОРАХ І. ФРАНКА

«ФАРБОВАНИЙ ЛИС», «ЛИС МИКИТА»

ТА Й. ГЕТЕ «РЕЙНЕКЕ-ЛИС»

Завданням цієї невеликої розвідки є з'ясування шляхів еволюції образу Лиса, починаючи від середньовічного роману про Лиса Ренара до франківського Лиса Микити та аналіз спільного й відмінного в його трактовці.

Ключові слова: художній образ, еволюція образу, трактування образу, сюжет, сатиричний епос.

Задачей данного исследования является: проследить путь эволюции образа Лиса с момента его формирования в средневе-

ковом романе о Лисе Ренаре до образу Лиса в произведении И. Франка, а также выявит сходства и различия в его трактовке.

Ключевые слова: художественный образ, эволюция образа, трактовка образа, сюжет, сатирический эпос.

Das Ziel dieser Forschung ist es herauszufinden, ein kleines Stück an die Entwicklung des Bildes von Fox, von der mittelalterlichen Roman über Fox Renara zu Frankivsk Fox Nikita und die Analyse von Gemeinsamkeiten und Unterschieden in der Auslegung.

Schlüsselwörter: literarische Gestalt, Entwicklung der literarischen Gestalt, Deutung der literarischen Gestalt, das satirische Epos.

Найактуальнішим завданням сучасного літературознавства є, на наш погляд, з'ясування проблеми художньої взаємодії українського письменства з західноєвропейськими та світовими культурними традиціями.

Отже, завданням цієї невеликої розвідки є з'ясування шляхів еволюції образу Лиса, починаючи від середньовічного роману про Лиса Ренара до франківського Лиса Микити та аналіз спільного й відмінного в його трактовці.

Перше значне опрацювання сюжетів про Лиса відбулося на французькому ґрунті, де в останні десятиріччя XII ст. почали одна за одною виникати окремі невеличкі поеми, що розповідали про той або інший епізод життя Лиса, а згодом на початку XIII ст. були об'єднані в досить складний літературний твір.

Автором першої з цих поем був Пьер де Сен-Клу, близько 1175 р. він написав восьмистопним віршем історію про пригоди хитрого Лиса. Цим розміром писали й усі наступники Пьера де Сен-Клу. Їхні поеми, що звичайно називають «галузями» (від франц. branches), не змусили себе чекати: за тридцять років, до 1205 р., було написано близько двадцяти таких поем.

Найвизначнішим твором цього жанру є французька поема «Роман про Лиса», або «Роман про Ренара», формування якої почалося з другої половини XII ст. і закінчилося в середині XIII ст. До «Роману про Лиса» входить близько 30 епізодів, в яких у формі алегорій і в стилі міської літератури створена гумористична та сатирична картина феодальної дійсності. Світ звірів

улаштований на зразок ієрархічного феодального суспільства. На чолі держави стоїть цар звірів лев Нобль, навколо нього – придворні та піддані: самовпевнений тугодум ведмідь Брьон (знатний феодал) та підступний хижак леопард (міністр короля); осел Бодуен (придворний проповідник), верблюд (тапський легат), баран (зубожілий дворянин). Простий люд представляють дрібні тварини та птахи: півень, курка, заєць, кіт, с тимак, синиця, ворон та ін., які в усьому залежать від примх ієрархії. Основний сюжетний стержень «Роману», до якого додавались усе нові відгалуження, – це розповідь про люту ворожнечу між лисом Ренаром та вовком Ізенгримом, які напевно належать до рицарського стану.

«Роман про Лиса» викликав ряд нових варіантів та наслідувань не тільки у Франції, а й в інших країнах. Так, викликає інтерес фламандська поема «Коронування Лиса» (близько 1270 р.), в якій у сатиричних тонах йдеться не тільки про королівську владу, а й про лицемірність церковної верхівки: У Німеччині в XV ст. постає аналогічний епос – «Рейнеке-Лис». Тваринний епос викликає інтерес і в наступні віки. Гете на основі «Рейнеке-Лиса» написав свій однойменний твір Рейнеке-лис (Reineke Fuchs), поема (1793). Також можна назвати ще декілька творів, в яких розповідається про хитрого Лиса: оповідання «Ecbasis captivi» («Вихід невольника», датується бл. 940 р.); латинські поеми XII ст. «Isengrismus» та «Reinardus»; французька повість «Le Roman Du Renart» («Повість про Ренара»), поема «Reinaert» (1250) нідерландського поета Віллема; старонімецька прозова повість «Reinke», яку 1794 р. переробив Й.-В. Гете і видав під назвою «Reineke Fuchs». Усі ці тексти тією чи іншою мірою можна вважати джерелами творів Івана Франка «Лис Микита» та «Фарбований лис» (частково).

Сатиричний тваринний епос середньовіччя знаходить своє завершення в німецькій анонімній poemі «Рейнеке-Лис», яка побачила світ 1498 р. Цей твір згодом і став основою славнозвісної poemи Гете, яка була однією з найпопулярніших книг свого часу. До 1619 р. поема перевидавалась більше 20-ти разів і була перекладена багатьма мовами.

Успіх цієї книги, яка по праву стала народною, пояснювався тим, що вона відповідала думкам більшості німецького народу,

який втомився від гніта феодалів-землевласників та лицемірства представників церкви.

Поема Й.-В. Гете «Рейнеке-Лис» з ще більшою силою продовжує сатиричну спрямованість попередніх творів і стала справжнім відродженням вічного образу в новій німецькій літературі. Гете працював над поемою «Рейнеке-Лис» в 1793 р. Ця «обробка – щось середнє між перекладом і переказом», – писав поет згодом у своїй «Анналах». Цей середньовічний сюжет, багаторазово використаний, Гете добре знав з юних років. Гете вибрав для свого віршованого перекладу народного сатиричного епосу розмір гекзаметра. Розмір цей давав простір неквапливій та докладній розповіді, й, разом з тим, форма викладу знаходила істинно античну велич. Образ вовка своєрідний не тільки для літературних творів, але і для фольклорних. Свідченням цього є наявність образу вовка, як головного персонажа, в середньовічному епосі та німецьких, англійських, українських казках.

Звичайно, при з'ясуванні джерел та еволюції образів українських народних казок про тварин в їх історичному розвитку не можна перебільшувати значення стародавніх міфічних уявлень. Неабияке значення у формуванні «звіриного епосу» всіх європейських народів мала середньовічна поема про хитрого, мстивого, підступного та пронозливого лиса.

Серед українських казок про тварин є давня за походженням казка (відома в кількох порівняно незначних варіантних відмінностях) про вовка-«колядника» (або «щедрівника»). Взагалі, в східних слов'ян існувало чимало різних повір'їв про вовка. Вважалося, наприклад, що вовк перебуває під покровительством самого «бога» (чи котрогось із «святих») і лише з їх згоди може напасти на вказану йому жертву. Тому у вовка не можна було віднімати здібч, яку йому наче «сам бог послав». Ще порівняно недавно (в XVII ст.) поширеним був забобон, що вовка не слід гнівити, бо він потім, виючи, може накликати на людей пошесть або війну. В білорусів була й така прикмета: якщо вовк перейде комусь дорогу, то це нібито віщувало успіх.

В українській літературі образ Лиса був втілений у непервершеної поемі Івана Франка «Лис Микита» та казці «Фарбований Лис».

Іван Франко, створюючи літературну казку «Фарбований лис», взяв для переробки сюжет казки з індійської збірки «Панчатантра». Письменник був обізнаний із «Панчатантрою» через німецькі переклади Теодора Бенфея і Людвіга Фрітце [6-7]

Літературна казка І. Франка «Фарбований Лис» має три фрагментарні основи. У першій, композиційній, – розповідається про злодіяння Лиса-хижака, розкриваються причини, чому він став фарбований. Друга, фабульна, – показує шахрайство Лиса. У третій – йдеться про володарювання Лиса Микити, що створює сюжетний хід, який веде до покарання злодія. Знайомі за народними казками образи тварин – підступний і лицемірний Лис, сильний та не дуже забагливий Ведмідь, хижий і завжди голодний Вовк – стають засобами алегоричного зображення соціальних типів. І. Франко вдало використовує художні засоби, вживані в народних казках про тварин, зокрема традиційне змалювання рис тварин: зажерливість, хитрість, незграбність, упертість. Письменник ще більше підкреслив ці характерні особливості тварин, майстерно розкриваючи їх через вчинки або розмови персонажів. Прикладом може бути перелік дій Лиса: *Став мій Лис, оглядає те чудовище, що зробилося з нього, обнюхується, пробує обтріпатися – не йде. Пробиє обкачатися в траві – не йде. Пробиє дряпати з себе ту луску пазурами – болить, але не пускає! Пробиє лизати – не йде! Підбіг до калюжі, скочив у воду, щоб обмитися з фарби, – де тобі! Фарба олійна, через ніч у теплі засохла добре, не пускає. Роби що хочеш, брате Микито!* [5, с. 12]. Це дає можливість гостріше відчутти натяк на людей, зрозуміти алегоричність образів, у яких легко пізнати представників різних верств класового суспільства. На прикладі цього твору письменник увиразнює у тваринному епосі синтез рис трьох різних жанрів: народної казки, літературної казки, новели.

Казка Івана Франка «Фарбований Лис», учить не бути пихатими і занадто самовпевненими без потреби. Застерігає, що не варто бути схожим на такого Лиса, треба розумно оцінювати власні можливості та не брехати ані собі, ані іншим. Вона вчить ніколи

не обманювати, бо все таємне і приховане завжди з'ясовується; не бути надміру гордим, бо через це легко можна втрапити в халепу; ніколи не довіряти першому враженню, бо в переважній більшості випадків воно не є правильним; багато не вихвалитися і не обіцяти зроби ти, чого не можеш.

«Лис Микита» Івана Франка – оригінальна авторська казка, написана на запозичений сюжет. З одного боку, деякі епізоди з цієї поеми перегукуються з українськими народними казками: «Бідний вовк», «Лисичка-сестричка і Вовк-панібрат», «Нещасний вовк», «Вовк за ловах», «Невдатні лови», «Лис підводить Вовка до коня», «Кінь і вовк», «Як лис учив вовка діставати рибу» тощо. А з другого – засвоєння мандрівних та запозичених сюжетів, сюжету «Романа про лиса Ренара» У центрі твору образ Лиса, але в своєрідній національній, українській оболонці. Сюжет казки про витівки хитрого і нахабного Лиса, який уважав, що для нього нема нічого неможливого, письменник переробляє таким чином, щоб надати оповіданню українського національного колориту.

«Лис Микита» – твір двоадресатний: він однаково цікавий (і доступний) як для дітей, так і для дорослих, надається до прочитання на двох різних рівнях: на рівні сюжетних перипетій текст сприймається як захоплююча розповідь про пригоди хитрого Лиса, а на рівні закладеного автором підтексту виявляється ледь замаскований казковою художньою тканиною гостро сатиричний пафос

Зазначимо, що І. Франко українізує імена персонажів, в основі яких лежить найхарактерніша ознака вдачі, змінює хронотоп і надає казці українського локального колориту. Події в «Лисі Микиті» відбуваються не в середньовічній Європі, а в тогочасній Гатчині. В творі згадуються реальні українські географічні назви: містечко Магерів, гірський хребет Чорногора, річка Черемош, гора Говерла. Двір царя Лева міститься у Львові, порівняно з поемою Гете, І. Франко зменшує обсяг і динамізує розповідь.

Франкова казка-поема «Лис Микита» майже вдвічі менша за «Reineke Fuchs» Й.-В. Гете, написана секстинами, римованими "аабввб" або "аабввб" в народному ритмі, дуже подібному до чо-

тиристого хорея. Автор української переробки уникає наявних детальних і розлогих описів. Загалом композиція франкового твору дуже цілісна, складна, події пов'язані з особою Лиса.

Отже, поеми XII ст. мають сюжетну єдність, яка реалізується трактуванням персонажів, незавершеністю конфлікту між лисом Ренаром та вовком Ізенгріном, та відтворенням людської поведінки. У поемі «Рейнеке-лис» Й.В.Гете увесь вищий світ суспільства з'являється в сатиричних образах. У творі «Лис Микита» І.Франка події алегорично розповідають про життя в Західній Україні за часи Австро-Угорської імперії, наявність екскурсів у минуле, сатиричне зображення суддівства.

Таким чином, стародавній сюжет про Хитрого Лиса має багато талановитих літературних утілень. Кожен із цих творів є своєрідним художнім явищем, наділеним певними особливостями стилю та поетики, що відображає проблеми певного історичного періоду. Але всіх їх об'єднує образ Лиса.

Література

1. Вороний М. Лис Микита. З німецького переробив Іван Франко // М. Вороний Поезії. Переклади. Критика. Публіцисти. – К, 1996. – С. 517-519.
2. Гете Й. В. Рейнеке-лис / Й.В.Гете / Избранные произведения: в 2-х томах. – Т.1. – М.: Правда, 1985.
3. Сабат Г. Казки Івана Франка: особливості поетики: [монографія] / Г.Сабат. – Дрогобич-Коло, 2006. – 350 с.
4. Франко І. «Лис Микита»: Вибрані твори у 3 томах. – Т.1. – К.: 1973. – С. 438–538.
5. Франко І. «Фарбований Лис»: Вибрані твори у 3 томах. – Т.1. – К.: 1973. – С. 38–53.
6. Benfey Th. Panschatanta, fünf Bucher indischer Fabeln, Märchen und Erzählungen / Th. Benfey. – Leihzig, 1859.
7. Fritze L. Panschatantra, ein altes indisches Lehrbuch der Lebens Klugheit in Erzählungen und Sprüchen / L. Fritze.- Leipzig, 1884.